

diában azért háborognak, mert igaz, hogy az évi rizstermeléshez szükséges vetőanyagot olcsón kapják, de hiába tesznek belőle félre, hogy a jövő évi vetésre is maradjon anyag, a rizsmag digitálisan védett: csak egyszer használatos, egy év után újra meg kell venni, mert a digi gazdaságtan így kívánja. Jókor mondom ezt, miután megjött az első mesterségesen előállított bébi – igaz, kitalálója már sitten van –, de holnapután már ezek lesznek az unokáim iskolatársai. Jó ez nekünk? Ez a mennyország?

„Amikor a szoftverről beszélünk, valami megfoghatatlanra gondolunk, *a dolgok eltűnésére.*” Hú, ez komoly gondolat, nem cinikus vicc. A valóságos brokátnak van tapintása, illata, esése, a motor hangjának „jel-ereje”, bűgésének erejéből tudom, mikor kell váltani hármastól négyesbe. Ha a brokátot a digi mutatja, akkor nincs illat, nincs tapintás: a dolog itt van – mármint a képernyőn –, de nincs valóságos tapintása. Van és nincs egyszerre. Tudok vele dolgozni – a virtuális térben, mondja a könyv –, de ez nem a tárgy, amivel dolgozom, hanem annak digi variánsa, azaz eltűnt valóságát használom valóságként. Hát ez bizony komoly filozófiai tézis: eltűnt valósággal dolgozni, tudom, hogy lehet, nap mint nap használom, de így leírva mégis csodálkozom rajta. Éppúgy, mint e gondolat testvérén: amikor a laptopom kinyitom egy tárgyi képre, akkor „belekerülök” a képbe, benne vagyok abban, amit a képernyő mutat. Olyan ez, mint a mesekönyvben: az *Alice Csodaországban* címűben, belépek a tükörbe, ill. a tükör mögötti valóságba. Nem rossz vagy jó ez a belépés és a valóságos tárgy behelyettesítése virtuálissal, csak fura. Amikor a kép-

ernyő előtt ülünk, a test kint marad. Mentálisan a képernyő mögött vagyunk az adatfelhőn, az adattérben. A digitális térből nézve a dologi világ mindenképp bizarrnak, lassúnak, nehézkesebbnek tűnik. Fura gondolat.

De találó fordulattal folytatódik: „Ma már eleve cseppfolyósként elgondolt belső világunk egyre inkább áttevődik a digitális szférába. Fotók, bejegyzések, üzenetek, blogok és Emilek hordozzák a közérzetünket, nem pedig a test. Belső világ tehát nem a testünkben található... hanem áthelyeződik az adatfelhőbe.”

A belső világ „kihelyezése” az adatfelhőbe azonban sok káros következménnyel jár. (Hozzá kell tennem: feltéve, ha ki lehet szervezni a belsőt a külső adatvilágba...) A belső világ – magyarul lélek, ösztön, vágy stb. – teszi az embert emberré. „Ha a belső világ feladja a testet, mint lakhelyet, és átvándorol az adattérbe, azzá lesz, ami mindig is volt: virtuális. A belső világ ugyanis az a hely, ahol a kívánságokat kezeljük. [...] Ha a belső világ átkerül az adattérbe, ahol jobban kezelik, és mindekelőtt a harmadik fél jobban kezeli, a test felszabadul. Mivel a belső világ az adattérbe csúszik át, a test lesz az a hely, ahol lerakodhat a lelki világ maradéka... a szemét.” Hát ez bár lehetetlen, mégis rémes utópia: hiszen a test maga is képes gondolkodni, vágyaink egy jelentős hányada testünk, és nem „belső világunk” terméke, ha ebből szemét lesz, elve-szítjuk ember mivoltunkat, a *human conditiont*. Persze tudom, hogy a két szerző csak froclizza az egész digi világtól ódzkodó emberiséget (olvások, laikusokat). Mégis ijesztő ez a perspektíva, mert van valószínűsége: lásd a mesterséges intelligencia

rohamos fejlődését. Én magam nem hiszek benne, mert érzelmeket nem lehet algoritmussá változtatni, a tudatalatti be se fér egy programba. De akkor is lesz valami szuperrobot, akinek nincsenek vágyai és álmai, nem fáj a lelke, mint a költőnek, és akkora pusztítást tud csinálni maga körül, amit építő, teremtmény munkájával képtelen ellensúlyozni. Ilyesmire céloz a könyvecske alcíme: a digitális világpusztítás. No, majd meglátjuk, mi lesz e jóslatból, én hál' istennek valahol a valódi (és nem digi) felhőkből nézem, mi alakul ki belőle.

Kis kiáltvány ez a könyv: a digitális kor nagy lelkesedése és használatának örömei közt elkél néhány szkeptikus gondolat, vicc, ellenvélemény: más a mennyország és más a

digi valóság. Vagyis: nem kell mindent elhinni, amit a Szilícium-völgy piárosai vagy a Google prófétái hirdetnek. Mert jöhet még nagy hasra esés is. Egy tanácsot mégis megfogadtam: az internet nem felejt. Beírsz valami butaságot, aztán törlöd itt, ott, a lomtárban – a rendszer megőrzi az idők végtelenségéig. Szóval vigyázni kell, mit ír le az ember.

Végül néhány kedves szó illeti a fordítót (Lénárt Tamást), aki e bonyolult szöveget, nemcsak áttette magyarra, de lábjegyzeteivel rendbe is rakta a szerzők fals vagy csak trehány idézeteit.

Martin Burchkhardt – Dirk Höfer: Minden és semmi. A digitális világpusztítás feltárulása. Fordította: Lénárt Tamás. Budapest, 2018, Atlantis Kiadó. 91 oldal, 2495 forint.

Radics

Radics Viktória

Ideát

Röhrig Géza verseskönyvét, az *angyalvakondot* decemberben egy tüntetésen vettem egy asszonytól. Régóta kereste a szemem a fekete könyvet, láttam a fényképét, és olvastam, hogy csak hajléktalanoktól szerezhető be. A címe megragadta kritikusai figyelmét, hiszen jókora ellentétet ránt össze egy sosemvolt szóba. Mióta végigolvastam ezt a verseskönyvet, hiszek az „angyalvakondokban”, vagyis elszájtítottam, megértettem az új, polivalens fogalmat, melyben földalatti és égfölötti, fekete és fehér, animális és spirituális összefut. Tetszik a projekt, hogy ez a könyv könyvesbolti forgalomba nem kerül, és azok árulják, akikről

szól, és akiknek nem szoktunk a szemébe nézni.

Taszítanak: a sors miatt, a bűz és a mocsok miatt, a tükör miatt – hiszen tükröznek bennünket, akiknek van fedél a fejünk fölött, és van vaj a kenyerünkön. Azt a sorslehetőséget reprezentálják számunkra, akik meleg szobában olvasunk, amit ebben az ország-világban, ha belegondolunk, talán csak hajszál híján kerül(t)ünk el – „egy hajszálon múlik egy hajléktalanszállón” –, vagy mondjam inkább úgy, hogy a szerencse bizvást sokat számít, már csak a hova-mibe születés szerencsétlenségé vagy kegye is, nem beszélve még millió véletlenről. Talán kezdettől

fogva privilégiumokban részesülünk. Gondoljunk bele, és úgy dicsérjük az akaraterőnket.

Röhrig Géza fekete könyve alaposan meggondolkodtat. Ezek nem afféle szívhez szóló versek, melyek szájalmat ébresztenek, hanem a fölfogást, az eszméletet és az erkölcsi tudatot érintik. Mindegyikben gondolat bujkál, kérdőre von, hajlamos vagyok azt hinni, hogy ezek a versek meg tudják változtatni a világképet, az „ideát” – ami most kétértelmű szó, mert eszmét is jelent: „jobb igen jobb még ideát”, olvasom, és jobb eszmékre várok, mint amelyekkel rendelkezem.

Ha beszélgetek a hajléktalanokról, mindig előjön az az érv, hogy ők tehetnek róla, azért mégis tessék összeszednie magát az embernek. Én is elhagyhattam volna magam, elhanyagolhattam volna a kötelezettségeimet, élhettem volna felelőtlenül. – Szkeptikus vagyok ez iránt az érv iránt, mert azt hiszem, hogy ez a buzdítás, ez a felelősségetika csak egy szinten túl érvényes és hatásos. A polgári szinten élők egyszerűen képtelenek felfogni a semmilyen támasszal nem rendelkezők életét és pszichés állapotát, azt a vakond-ideát, melyet Röhrig Géza remekül megversel: hogy amikor csak a puszta föld van, akkor túl nagy az ég, agyonnyom.

Az első vers, mely, mint a többi negyvenkilenc, a fedél nélküli beszélőről lett elnevezve, a *dezső bácsi*, Kosztolányi Dezső *Hajnali részegségének* szabad átírata, invertálása, egyúttal paródiája. A legszebbnek tartott magyar vers válik itt az *ideátiak*, a határon inneniek, az állatnak tartottak prédájává. Röhrig beszélőiből ő maga beszél, a költő nyelvet ad azoknak a szájába, akiknek nincs költésze-

tük és kenyerek. Megfogalmazza a magasrendű költészet segítségével, hogy mit gondolhatnak, érezhetnek a páriák. Ha néha ők beszélnek, ha kérdezi őket valaki, akkor az *ideát* korántsem ilyen artikulált. Röhrig odaadja nekik a szavait, a gondolatait, mindenekelőtt pedig a figyelmét szenteli nekik.

Nem csoda, hogy a *Hajnali részegség*gel kezd, mert ebben a kötetben mindig a hold süt, a részegséget pedig a szőlőt nem látott bor és az éhség okozza. Gondolhatjuk mi, *ideát*, hogy az éjszaka és hajnal számukra, akiknek nincs hajlékuk, és akik látják a hajnalt, amit mi általában nem, felfoghatatlan megpróbáltatások ideje. Ha rossz szemmel nézzük a hajléktalanok körében gyakori dezartikuláltságot, mormolást, káromkodást, akkor gondoljunk erre a lakótelepi, plátán alatti, korgó gyomrú részegségre, amit Röhrig részletesen versebe foglalt. „Mint borját nyalta föl a holdat / lassacsán a lenyugvó nap” – jobbnál jobb hasonlatai vannak a költőnek, nem kevésbé kitűnők a metaforái: az elsötétülő lakótelepen „kiveri a házak szemét az úr”, a felkelő nappal pedig „átmászik átküzd a mindenségen épp egy csiga”, és oldalakon át sorolhatnám. A hasonlatok óriási különbségeket rántanak bele egy-egy sorpárba: „mint egy turista az óriási térképet / próbáltam a múltat visszahajtogatni” – egy pillanatra kölcsönkapjuk egy hajléktalan szemét, és megpróbálhatjuk elképzelni, hogy ő hogyan lát minket.

A versek telí vannak empirikus részletekkel, amelyeket csak megfigyelés vagy élmény által ismerhetni – Röhrig valamilyen módon részvett a hajléktalansorsból, ami átvitt értelemben a költő sorsa is, hisz ő

is határhelyzetben van mindig, fél lábbal *ideát*, fél lábbal odaát. Röhrig Géza empátiája a szociális és a metafizikai érzékenységből egyformán fakad – a kettő közt pedig ott az embersorsbéli osztozás. A ’semmi, ami emberi, nem idegen tőlem’ szálóigét úgy fordíthatnánk le, hogy ami idegen tőlem, az is emberi, ami pedig az utca emberétől idegen, mert soha nem lehetett az övé, az mégiscsak megilleti. Például a bensőségeség, a költészet is, s az *ideák* is: „verset ejt velem Isten a világon” – ezt csak az mondhatja, aki kiszolgáltattott. A hajnali részegség, az eufória vagy az isteni megilletettség állapota nem csak azok jussa, akik fényűzésben élnek, hanem inkább azoké, akik így szólhatnak: „egyre többször kell a világűrbe alélnom”. Ezeknek az embereknek a szíve közelebb áll a világhéhoz, mint azoké, akik be vannak biztosítva: „csak szívem lenne kicsit messzebb a világtól”, sóhajt a földön fekvő Dezső bácsi, Kosztolányi földi mása *ideát*. A *Hajnali részegség* parafrázisát és ironikus kifordítását bravúros darabnak tartom, a báli vendégség *mélyrealista* párdarabjának, amelyben trafók kezdenek katonni hajnalban, és a Göncölszekér az aszfalton rajzolódik ki a következőképp: „a járdákba szikkadt sötét rágókból hetet / krétával úgy kötött össze valaki / hogy az a göncöl szeke-rét formázza”.

Nem szentimentális versek ezek, hanem már-már szótlan, fönnakadt, keserű ironia (szarkazmus?) itatja át a sorokat, bár nem vagyok benne biztos, hogy helyes „ironiát” mondani ott, ahol „szennyét e környék már a testébe nőtte”, és nincs mód a mentális felülkerekedésre, az önreflexióra is kevésbé, és nagyon fájdalmasan. A

kegyes beszédre – mindenkinek megvan a maga keresztje, Isten nem rak többet a vállunkra, mint amennyit elbírnak – valódi ironikus replika például ez a verzállal szedett három sor: „A SZENT FÉLVÁLLRÓL VESZI A KERESZTJÉT / ÍGY A MÁSIKON IS VIHET EGYET MÉG / PONTOS A PÁC TESTRESZABOTT A GOND”. A gond viselése pedig ezen a talajszinten olyan képekkel, szagokkal, hangokkal, faktúrákkal teljes, hogy a tekintetünk nem állja meg, elfordítjuk az arcunk – ezt a költőt kivéve, aki tükröződni mer *ideát*.

Élettörténetek is megbújnak ezekben a bugyrokban, és ezeket is kihámozza Röhrig minden magyarázkodás és bőbeszédűség nélkül, remek ritmusérzéssel: „mint pörköléskor kocaemlők / elvillannak az eszten-dők”. A népdalokat eszünkbe juttató, ütemes magyar verselés sok-sok változata üti fel a fejét a kötetben, és a rímelés is virtuóz, gyakran ironikus, például a *bukkantak rá-perforálta-mennysországra, csonkolták-boldogság, haszna volt-hangyabolyt* esetében (*anonymus*), és még száz helyen.

Mindegyik vers máshogy szól, egy-egy egyéniség, szerencsétlenné vált férfi vagy nő nyilatkozik meg a versbeszéddel, vagy ábrázolja őket a költő-tanú. Figyeljük meg, hogy egy ilyen egyszerű rím hogy telítődik: „délelőtt négy kelnek újra / lenyaklik a hold az útra”, hiszen az *újra-útra* ebben az *ideáti* világban azt a szörnyű heroizmust testesíti meg, amit itt ez a negatív és reménytelen „örök ismétlődés” jelenthet, miközben a halál lépten-nyomon leselkedik, sokkal durvábban, mint mindannyiunkra; és a hold „lenyaklása” is milyen érzéketlen képet eredményez. Vagy nézzük az „aranymosást” a konténerben, amit

egészen részletesen és kíméletlenül ábrázol a költő ugyanebben az *olga* című hosszú költeményben. Az „üde szemét” utáni kotrás brutális: „leginkább egymástól félnek / öklükben kés hátukon zsák”. Itt kiderül, hogy a költő követi a „gubizókat”, lesből figyel, hogy mit csinálnak – „magukba tömnek minden szart” –, és alkalomadtán szóba elegyednek velük. Aztán tanúskodik róluk, miután figyelmesen meghallgatta és szavakkal lefényképezte őket („ajka kitüremkedett biciklibelső”; „arcára / akárha vákummal szívták volna a bőrt”). Riportszilánkok is akadnak a versekben, ilyenkor a költő mos aranyat, élettörténeteket vagy eldadogott vallomásokat sűrít egy-egy versszakba, halálképeket sorokba: „kettérecscent vizes dinnye / csillagfoggal kivert ínycsokor / mint egy feldőlt kirakatbáb”.

Mindenféle versformát talál: poema, félhosszú és hosszúvers, kuplé, dal, szabadvers, hatsoros és tizennégystrófás költemény, ballada. A *böksi* tizennégy négy soros versszakába egy Budapestre került harmincéves erdélyi nő élete-halála belefér, rímekkel összeöltve, de még a környezet is, és a körülötte megforduló emberek. Kész ballada. Röhrig nemcsak a nyomort képes tömöríteni, hanem „a kitaszítottak / oly nehezen megszerezhető méltósága” is föl villan a versekben, minden pátosz és nagyotmondás nélkül, és így bennünket taníthat *ideát*, akik hasonlóképpen meg kell küzdjünk a méltóságunkért, ha azt nem bízzuk a rangokra. A könnyed dalok ebben a súlyos világban az elviselhetőség könnyebbségével ajándékozzák meg a versolvasót – nem azokat, akikről a versek szólnak. Őket talán a humor segíti meg („alkalmi öngyilkos vagyok”; „kimenhelybőlítettek”; „főkoholista”;

„taxinak becézték / tán a fogsora miatt / melyet üres kockát tagoltak”).

Nemcsak az irtózat és a tükörreflex az oka annak, hogy nem szoktunk a figyelmünket „rájuk” pazarolni, hanem még az is, hogy visszanéznek. A *férfi* című szabadversben egy vonatban utazó szegényember portréját festi le – mesterien! – a költő, és az utolsó versszakban ezt a visszapillantást is elkapja: „úgy nézett rám oly hirtelen / hogy beleborzongott mindenem”, akárcsak a *kovboj* című versben a „hajléktalan istenállat” ijesztő röhögését.

Nemcsak referenciális, hanem intertextuális kapcsolatok is vannak bőven a kötetben (Kosztolányi, József Attila, Pilinszky, Beckett...), s a változatos versformák és a metrumok is intertextualitást hordoznak, bekapcsolják a senkinek sem kellő embereket a költészet szabad társadalmába, ami nem vigasz, hanem cselekedet Röhrig Géza részéről. A hajléktalanoknak jutó pénz ennek a cselekedetnek egyik, sovány oldala *ideát*, odaát viszont azok az olvasók, akik belebocsátkoztak ebbe a kötetbe, többé biztos nem fognak tudni úgy elmenni egy *magyar homeless* mellett, mint eddig, az *angyalvakond* ugyanis a világképünkig hatolón intervenió. Nem költői kérdés, hogy *mit kíván a magyar homeless*, tizenkét rímes verssorban, akárha tizenkét pontban fel van sorolva, s hogy vicces-e?

Arra a különbségre is felhívja a figyelmünket a kötet, ami a mi róluk való gondolataink és érzéseink és az ő magukról való saját gondolataik és érzéseik között húzódik, és ami a mi szánalmunkat megkérdőjelezi. Sajnos elkerülhetetlen ez a kellemetlen *mi/ők, ideát/odaát* megosztás, mert nincs olyan nemzeti egység, mely a

szegényeket is felölelné, mint Arany János *Családi kör* című versében, ahol bezorog a hajléktalan koldus (a „béna harci”) a magyar költészetbe, és be is tessékeli a családi tűzhely mellé: „Mért ne fogadnók be, ha tanácsa nincsen, / Mennyit szenved úgy is, sok bezárt kilincsen!”

Nem ismerjük az életüket, csak szörnyülködünk. Az *angéla nyilatkozik* című versben a holmiját a hátán hordó asszony ki is mondja: „nekem a hajléktalanság nem tragédia / én jóformán csak ezt ismerem”. Angéla beszámol arról, hogy milyen „szépen éltek” a Gyurkájával a *susnyásban*, a viskóban, amikor a banános dobozok közé buborékfólia is került. Van ebben a jól tördelt versben egy strófa, mely szerintem jól érzékelteti ezt a más szempontot, és lehetővé teszi az olvasó számára a más szemével való látást:

sorszámot kell húzni
hozzák a kempingasztalt
betolat a térre a kisbusz
és lendít emel önt
lendít emel önt
a merőkanál

Az „ő szemükkel látni” a városi és a természeti tájakra egyaránt vonatkozik. Az elemekkel – hó, sár, fagy, éjszaka – való találkozás elemibb és durvább, természetesen: „a sarat mintha vasból kovácsolták volna”, „tigris a hold / őrt jár”, „tűhegynyi pupillával kémlelted a csillagokat”. A szerencsétlenség megváltoztatja az érzékelést, és ezt a fajta (az átlaghoz, a praktikushoz képest) „módosult tudatállapotot”, nem túlzás azt mondani, hogy másik világot képes közvetíteni ez a líra. A helyzeteket is mindig mellékel, mert annyi erkölcsi relativizmus mindenkire ráfér, hogy a szituációkat ne hagyja figyelmen kívül; ítélet ismeret nélkül ne szülessen.

Az *angyalvakond* mindenekelőtt az *ideátiák* erkölcsi állapotát vizsgálja felül, mégpedig a verses figyelemgyakorlatokkal és a valóságérzék megbillentésével – mert hogy mit érzékelünk valóságnak, az a helyzetünkön múlik. És az empátiánkon, írja Nádas Péter a kötet utószavában. Ez a verseskötet nem könyöradomány, hanem egy komplett és komplex költészet feltehetően nagyon fontos szerepe. Társadalmi mondanivalóját az markirozza, ahogy itt Magyarországon viszonyul a kormányzat a hajléktalanokhoz, és ahogy a propaganda ezt a megvető, kisemmiző viszonyulást elterjesztette, és kikezdte az elemi részvétet, azt a *minimális* ethoszt, mely szerint embernek születte egyenlők vagyunk. A mi/ők megosztás könnyen kirekesztővé és fasisztoiddá fajul. Hogy ki mennyire tehet arról, hogy mivé, milyen emberré lett, azt is jó lesz újragondolni. Van erről egy kép a *mi/ők* versében, aki kukázik, és „mint a lottósorsoláson / húzza ki végül mézgás kezét a szennyből”, ennek inverze pedig a *peppében* olvasható, aki „a szociofotósok lottóötöse”, „cserzett bölcs arca az öreg halászé / kezén az erek a bőre felett futnak”. A költő mégsem szerencsejátékos – alapos kutatómunka, világszemléleti, erkölcsi érlelésen átment mesterségbeli tudás eredménye ez a szép, fekete könyv. Mint mondtam, egy tüntetésen vettem, s benne maradt az útközben fölszedett „Elegünk van!” röplap, melynek első pontja így hangzik: „Szociális létbiztonságot!” A véletlen akarta így.

Röhrig Géza: *angyalvakond*. Budapest, 2018, Fedél Nélkül Könyvek. 97 oldal, 2290 forint.